

Shiva Hakimian <https://orcid.org/0000-0001-9328-4855>

Islamic Azad University Tehran South Branch, Tehran, Iran
Faculty of Art and Architecture
hakimian.shiva@gmail.com

Ali Afshar <https://orcid.org/0000-0002-7483-2534>

Eqbal Lahoori Institute of Higher Education
Faculty of Architecture and Urban Planning
alafshar@gmail.com

Joanna Kowalczyk-Anioł <https://orcid.org/0000-0002-1547-9304>

Uniwersytet Łódzki
Wydział Nauk Geograficznych
Instytut Geografii Miast i Turystyki
CiTUR Centre for Tourism Research, Development and Innovation
Portugalia
joanna.kowalczyk@geo.uni.lodz.pl

PRZYWRACAJĄC ŻYCIE W CENTRUM MIASTA – PROJEKT OUDLAJAN FOODSCAPE W TEHERANIE

Abstrakt: Zaproponowany w artykule projekt rewitalizacji dzielnicy Oudlajan, jednej z pięciu dzielnic historycznego centrum Teheranu, odnosi się zarówno do współczesnych potrzeb tego miejsca, jak i jego potencjału. Projekt odwołuje się do irańskiej tradycji miejsc spotkań i obecnych tendencji do spędzania wolnego czasu w mieście oraz kształtowania (projektowania) inkluzywnej przestrzeni miejskiej. Pod względem celu przedstawiony projekt ma charakter aplikacyjny, a biorąc pod uwagę zastosowane metody, jest badaniem opisowo-analitycznym (jakościowym). Artykuł stanowi ponadto głos w debacie na temat turystyki i rewitalizacji ukierunkowanej na tworzenie miejskiej turystycznej przestrzeni smaku (*tourism taste-space*). Eksponując perskie uwarunkowania w kształtowaniu *foodscape*, daje ponadto asumpt do prężnie rozwijających się badań nad turystyką kulinarną i miejską przestrzenią gastronomiczną.

Słowa kluczowe: rewitalizacja miasta, zdegradowana tkanka miejska (dzielnicy), przestrzeń inkluzywna, miejska przestrzeń gastronomiczna (*foodscape*), turystyka, Teheran (Iran).

1. WSTĘP

Odnowa historycznych części miasta, której celem jest nadanie im nowych funkcji, zwłaszcza funkcji turystycznej i rekreacyjnej, jest powszechną praktyką stosowaną na całym świecie (Hoffman, Fainstein, Judd, 2003). Sukces wielu miast (zwłaszcza europejskich) bazujących na tym schemacie od drugiej połowy XX w. utrwalił przekonanie o jego skuteczności. Szczególnie sugestywne stały się: ekonomiczna siła rozwijającej się turystyki dla gospodarki lokalnej oraz korzyści płynące z tej siły, jak i względnie łatwa implementacja strategii rozwoju turystyki. Sprzężony układ: turystyfikacja jako narzędzie i cel miejskiej rewitalizacji, kształtuje współczesne miejs-

kie krajobrazy (często ikoniczny krajobraz kulturowy) od Kioto do Nowego Orleanu, przez Pekin, Mszhed, Wenecję czy Kraków. Układ ten, warunkowany lokalnym kontekstem, przyjmuje różne oblicza, jakkolwiek w drugiej dekadzie XXI w. w wielu przypadkach widać jego janusowe oblicze (przykład wspomnianej Wenecji, Nowego Orleanu czy Mszhed – zob. m.in. Gotham, 2005; Kowalczyk-Anioł, Afshar, 2018).

Na podstawie doświadczeń miast zachodnich w zakresie rewitalizacji i tworzenia (nowych) przestrzeni turystycznych (Kazimierczak, 2012; Włodarczyk, 2011), ale też niepożądaných skutków rozwoju turystyki, oraz

współczesnego podejścia do historycznej tkanki miejskiej i dziedzictwa (zob. *urban cultural landscape* – Taylor, 2016) można stwierdzić, że należy uwzględnić interesy lokalnej społeczności wobec świadomości grożących jej konsekwencji związanych z turystyfikacją odnowionej historycznej przestrzeni (Jansen-Verbeke, 1998; Kowalczyk-Anioł, 2019a, 2019b).

W interdyscyplinarnej dyskusji nad rewitalizacją (w miejskim kontekście) badacze zgadzają się co do tego, że powinna ona dotyczyć każdorazowo obszarów, np. fragmentu przestrzeni miejskiej – dzielnicy lub co najmniej kwartału miejskiego (Kaczmarek, 2019a). Jak zauważają Kaczmarek i Kazmierczak (2019), celem takiego działania jest ożywienie tej przestrzeni, które powinno zaspokoić potrzeby (obecne i przyszłe) jej użytkowników. Pomimo wielu powtarzalnych mechanizmów omawiany proces jest kontekstowy, ponieważ przyczyny, przebieg i efekty procesu rewitalizacji są warunkowane topograficznie, czyli zależne od miejsca implementacji. W niniejszym artykule kontekst ten stanowi jedna z pięciu najstarszych dzielnic Teheranu¹ – Oudlajan.

We współczesnym podejściu do rewitalizacji (re-generacji) eksponowany jest kompleksowy charakter tego procesu, który obejmuje wymiar morfologiczny (tj. przestrzenno-funkcjonalny i architektoniczno-urbanistyczny), gospodarczy, społeczny, kulturowy i ekologiczny (por. Kaczmarek, 2019b; Kozłowski, Wojnarowska, 2011). W artykule uwaga skupia się na rewitalizacji w wymiarze przestrzenno-funkcjonalnym i architektoniczno-urbanistycznym.

Rozważany obszar stanowi przykład obszaru problemowego, którego „niesprawność” (Kaczmarek, 2019) wywołują zarówno problemy społeczne, jak i degradacja materialna oraz funkcjonalna tego fragmentu przestrzeni Teheranu. W tym kontekście autorzy wychodzą z założenia, że potrzeba rewitalizacji wspomnianego obszaru wynika z jego aktualnego stanu deterioracji, ale też atrakcyjnego położenia w centralnej przestrzeni miasta. Podjęte dotychczas próby odnowy pojedynczych obiektów (Rezaei, Rasouli, Azhdari, 2019) pokazały, że konieczne jest przemyślane zaplanowanie zmian obszarowych (obejmujących dzielnicę).

Jak wspomina Lotfi (2011), Teheran ma bogaty (m.in. znajdujący się na liście światowego dziedzictwa UNESCO), lecz wciąż niewykorzystany potencjał historyczny i turystyczny (kulturowy i przyrodniczy). Ziyaei, Abbasi, Kazemian i Karoobi (2016) wskazują, że głównym wyzwaniem planowania turystyki w Teheranie i zarządzania nią jest niedostrzeżenie przez turystów (przyjeżdżających głównie w celach biznesowych i medycznych) atrakcji miasta ginących w zgiełku i zatłoczeniu. Jednocześnie Teheran należy do najczęściej odwiedzanych miast w Iranie (około 4 mln turystów w 2013 r. – Ziyaei, Abbasi, Kazemian, Karoobi, 2016). Jako stolicę, posiadającą dwa międzynarodowe lotniska, odwiedza go większość turystów zagranicznych. Teheran to za-

razem dynamiczna kilkunastomilionowa metropolia, której władze (zgodnie ze współczesną wizją władz irańskich – por. Kowalczyk-Anioł, Afshar, 2018) postrzegają turystykę jako sektor mogący zapewnić zatrudnienie rozrastającej się młodej populacji oraz poprawić ogólne warunki życia.

Niemniej jednak – jak wcześniej podkreślono – pomimo niezaprzeczalnej wartości najstarszych centralnych części miasta, postępuje ich niszczenie. Narastające zaniedbania (mieszkańców i władz) spowodowały ustanie życia miejskiego w historycznych częściach Teheranu, co (pomimo wielu atrybutów tych dzielnic) doprowadziło do porzucenia ich przez mieszkańców (Habibi, 1999).

Choć podmiot badań – dzielnica Oudlajan – ma olbrzymi potencjał, skutek degradacji substancji materialnej zmagają się ze szczególnie silną deprecjacją w wymiarze społeczno-kulturalnym, gospodarczym i fizyczno-przestrzennym. Skrajna deterioracja substancji materialnej oraz brak odpowiedniej infrastruktury i udogodnień nie odpowiadają potrzebom mieszkańców. Z tego powodu mieszkańcy Oudlajan migrują na inne obszary miasta (lepiej prosperujące i wygodniejsze) i są zastępowani przez imigrantów, zwykle o niskich dochodach. W rezultacie, jak wskazują Kalantari, Khalilabad i Derakhshani (2014), postępuje podważenie konwergencji kulturowej, pogorszenie jakości sąsiedztwa, utrata tożsamości i oryginalności, osłabienie zbiorowej pamięci społecznej i poczucia przynależności (identyfikacji z miejscem), co ostatecznie prowadzi do pogłębiania się degradacji tej dzielnicy.

Wobec powyższego rewitalizacja Oudlajan wydaje się niezbędna dla zwiększenia nie tylko jej atrakcyjności i żywotności (ang. *urban vitality*), ale również zrównoważenia oraz rezylencji (ang. *resilience* – Mierzejewska, Wdowicka, 2018). Turystyka jest jednym ze sposobów ożywienia historycznych tkanek miejskich, który został uwzględniony w głównych dokumentach planistycznych Teheranu jako perspektywa rozwoju tej dzielnicy (Kordovani, Ghaffari, 2011). Obserwowana na świecie transformacja historycznych centrów miejskich, oparta na intensyfikacji aktywności ukierunkowanej na konsumpcyjny styl życia, rozrywkę i kulturę (por. Lloyd, Clark, 2001), a ostatnio coraz silniej na gastronomię (Mand, Cilliers, 2013; Parham, 2013), stanowi atrakcyjny wzorzec dla władz miasta. Sprzyja mu również rosnące zapotrzebowanie na tego typu przestrzenie wśród bardzo licznej i młodej populacji Teheranu (1/4 mieszkańców stanowią dwudziestoparolatkowie – Nawracka, 2011). Jednocześnie specyfika zarówno sytuacji społeczno-kulturowej (w tym praktyki korzystania z przestrzeni), jak i architektury Iranu (tu także wyraźny podział na przestrzeń prywatną, półprywatną i publiczną) determinuje możliwości planowania, a w perspektywie refleksji nad procesami miejskiej rewitalizacji potwierdza znaczenie lokalnego kontekstu.

Przedstawiony w artykule projekt ma pomóc przywrócić życie (ang. *urban life i vitality*) tej historycznej części miasta. Nawiązuje on do zmiany pozycji gastronomii w kontekście rozwijającej się gospodarki doświadczeń (Pine, Gilmore, 1999) i turystyki kulinarnej (Kowalczyk, 2016; Stasiak, 2016) oraz upowszechniania tzw. miejskich kwartałów gastronomicznych (*food quarters* – Parham, 2013), dzielnic kulinarnych (*food districts* – Kowalczyk, 2014), przestrzeni kulinarnych (*culinary-scapes* – Heryanto, Sastrawati, Patandianan, 2013; Kowalczyk, 2016), a także tworzenia konkurencyjnych destynacji gastronomicznych (kulinarnych) (*destination food-scapes* – Richards, 2015). Rdzeniem zaprezentowanego projektu jest Mazeh-Sara – jako nowa miejska *food-scapes*², czyli kulturowa przestrzeń gastronomiczna (kulinarna) – łącząca cechy klasycznych atrakcji i zagospodarowania turystycznego z udogodnieniami (ang. *amenities*) rekreacyjnymi (zagospodarowaniem rekreacyjnym, a ściślej gastronomicznym). Oudlajan *foodscape* miałaby zostać utworzona zarówno z myślą o coraz liczniej przybywających do Teheranu turystach (krajowych oraz – mimo międzynarodowych obostrzeń – zagranicznych), jak i mieszkańcach ponad 16-milionowej aglomeracji. Biorąc pod uwagę cel opracowania, można stwierdzić, że przedstawiony projekt ma charakter aplikacyjny, z kolei uwzględniając zastosowane metody, należy uznać, że jest on badaniem opisowo-analitycznym (jakościowym).

Wobec powyższego celem artykułu jest przedstawienie koncepcji rewitalizacji części historycznej dzielnicy Teheranu. Projekt ten byłby ukierunkowany na kreowanie *foodscape* (Richards, 2015) jako inkluzywnej rekreacyjno-turystycznej przestrzeni kulturowej zakorzenionej w perskiej tradycji kulinarnej. Zatem głównym pytaniem badawczym jest: jak zdefiniowanie Mazeh-Sara w dzielnicy Oudlajan może być skuteczne w przywracaniu życia historycznemu centrum Teheranu?

Jako pomocnicze postawiono następujące pytania:

1. Jakie są cechy szczególne Mazeh-Sara w dzielnicy Oudlajan?
2. Jakie funkcje należy wprowadzić w Mazeh-Sara w celu przywrócenia tego historycznego rdzenia Teheranu do miejskiego cyklu życia?

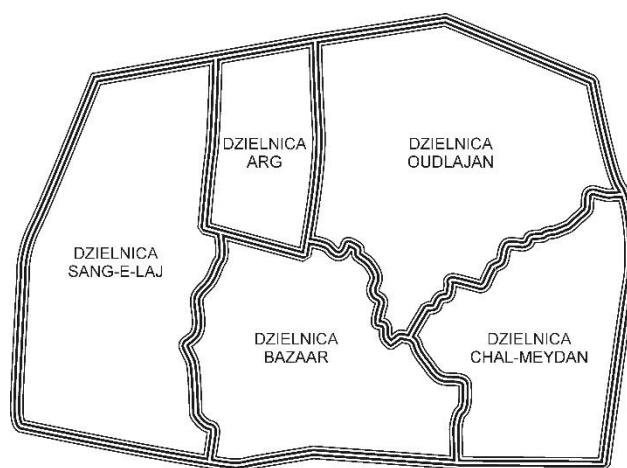
Aby odpowiedzieć na powyższe pytania, jako metody badawcze zastosowano:

- badania kameralne: kwerendę literatury naukowej i analizę *desk research*,
- badania terenowe: obserwację terenową i dokumentację fotograficzną.

2. CHARAKTERYSTYKA DZIELNICY OUDLAJAN

Oudlajan to nazwa jednej z pięciu najstarszych dzielnic Teheranu, położonej w środkowej części miasta (rys. 1). Obszar ten stał się częścią Teheranu w czasach Safa-

widów (1501–1736). Podczas rządów szacha Nasera ad-Dina (1848–1896) populacja zamieszkująca ten teren powiększyła się o wiele zamożnych rodzin (Habibi, Hourcade, 2005), a w dzielnicy pojawiło się dużo nowych okazałych domów. Około 1785 r. w dzielnicy Oudlajan i w pobliżu teherańskiego Starego Bazaru (w dzielnicy Bazaar) otwarto pierwsze ambasady: brytyjską, osmańską, francuską, rosyjską, a później również niemiecką i austriacką. Z czasem zostały one przeniesione do północnej części miasta (Nawracka, 2011). Jak podkreślają Rezaei, Rasouli i Azhdari (2018, s. 110): „do początków ery Pahlawiego³ w latach 30. XX w., obszar Oudlajan, znajdujący się bezpośrednio przy bazarze i centrum rządowym, był bardzo ważnym terenem rezydencjalnym, zamieszkałym przez różne klasy społeczne, głównie klasę rządzącą i wyższe sfery”.

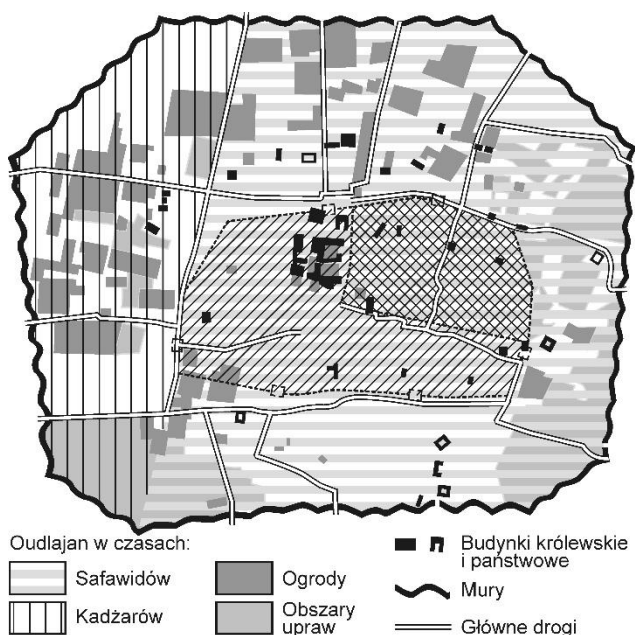

Rysunek 1. Podział starego Teheranu na dzielnice
Źródło: Abrishami (2010)

Według badań statystycznych z 1905 r. Oudlajan był jednym z najgęściej zaludnionych terenów (36 495 osób) spośród pięciu dzielnic Teheranu. Jak pokazuje rys. 2, w stosunku do okresu Safawidów w czasie panowania Kadżarów (1792–1925) obszar Oudlajan znacząco się powiększył (Abrishami, 2010).

W miarę rozwoju miasta wielu zamożnych mieszkańców przeniosło się na północ Teheranu. Stopniowo zastąpiły ich grupy imigrantów, zazwyczaj o niskich dochodach (Abrishami, 2010). W wyniku tych zmian teherański Wielki Bazar, jako silny ekonomiczny i polityczny gracz miejski, zdominował okolicę. Wiele budynków mieszkalnych zostało przekształconych w miejsca związane z działalnością handlową Bazaru, takie jak: warsztaty, sklepy czy magazyny (Bavand Consulting Engineers, 2011; Rezaei, Rasouli, Azhdari, 2019).

W efekcie dzielnicę dotyka brak stabilności społecznej i kulturowej, co osłabia konwergencję kulturową, powoduje utratę tożsamości i oryginalności, zmniejszenie wspólnej pamięci społecznej i poczucie przywiązania

Rysunek 2. Oudlajan w epoce Safawidów
i w okresie rządów Kadzarów
Źródło: Abrishami (2010)

Fotografia 1. Mało intensywne, zamierające życie miejskie
oraz brak odpowiedniej lokalnej infrastruktury
(wodociągów, sieci energetycznej, kanalizacji itd.)
Źródło: dokumentacja autorów

Fotografia 2. Niski standard i niewielka odporność jednostek
mieszkalnych na zagrożenia środowiskowe
Źródło: dokumentacja autorów

do okolicy oraz ostatecznie prowadzi do występowania tam różnego rodzaju negatywnych zjawisk.

Badania terenowe przeprowadzone przez autorów w kwietniu 2018 r. (obserwacja i dokumentacja fotograficzna – fot. 1, 2), pozwalają wnioskować, że najpoważniejszymi problemami, wobec których Oudlajan staje dzisiaj są (Hakimian, 2018):

- zmniejszenie społecznego i indywidualnego poczucia bezpieczeństwa,
- brak właściwej lokalnej infrastruktury,
- brak właściwych obiektów i urządzeń rekreacyjnych,
- niestabilne budownictwo mieszkalne,
- utrata wartości historycznych i kulturowych.

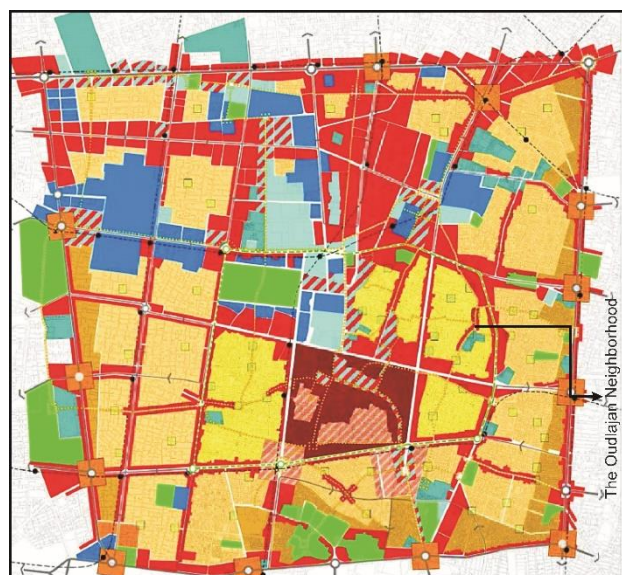
Wobec powyższego rewitalizacja Oudlajan, tak by mieszkańcy mogli partycypować w bieżącym życiu miejskim, jest niezbędna zarówno dla powstrzymania deterioracji tego obszaru, jak i dla zwiększenia jego zrównoważenia.

3. TURYSTYKA A SKRAJNIE ZNISZCZONA HISTORYCZNA TKANKA MIEJSKA

Historyczne przestrzenie miejskie (cenna tkanka miejska), dzięki obecności architektonicznych i kulturowych atrakcji związanych z przeszłością, wartościowych budowli oraz świadectw warunków religijnych panujących w czasach, z których pochodzą, mogą skutecznie podnieść znaczenie i atrakcyjność miasta (Dinari, 2005). Pomagają też wyrobić markę miejscowości turystycznej (*tourist destination*). Europejski model wykorzystywania historycznych przestrzeni miejskich przez turystykę dyskutowali m.in.: Jansen-Verbeke (1998), Ashworth i Tunbridge (1990), Orbasli (2002), Russo (2002), Faracik (2017), Garcia-Hernandez, de la Calle-Vaquero i Yubero (2017), Kowalczyk-Anioł (2017). Przykłady azjatyckie (poza irańskimi, przytoczonymi w niniejszym tekście) analizowane były przez takich autorów, jak: Timothy i Wall (1995), Teo i Huang (1995) czy Wang i Lee (2008).

Według Dinari (2005) obiekty historyczne mają dużą wartość i mogą być ponownie wykorzystane jako przestrzeń odpowiednia do pełnienia nowych funkcji, w tym – realizacji celów mieszkaniowych, handlowych, rozrywkowych i kulturalnych. Szczególnie turystyka jest postrzegana jako przydatna w poszukiwaniu nowych funkcji dla porzuconych zabytków oraz polepszaniu fizyczno-przestrzennego wymiaru miasta (zob. Lák, Gheitasi, Timothy, 2019). Turystyka miejska, ze względu na zdolność tworzenia przestrzeni i nowych możliwości dla historycznych budynków, atrakcji i obiektów dziedzictwa kulturowego, umożliwia danemu obszarowi czerpanie korzyści płynących z pozytywnego społeczno-kulturalnego oraz ekonomicznego wpływu przyjazdów turystów, przywraca życie miejskie i żywotność półmartwej okolicy. W ten sposób pomaga

ponownie włączać historycznie cenne, zdegradowane obszary w cykl życia miasta. Zatem atrakcje i zagospodarowanie turystyczne można postrzegać jako potencjał w przypadku rewitalizacji zdegradowanych historycznych przestrzeni miejskich, a turystyka może być wykorzystana jako współczesne narzędzie odnowy i rewitalizacji (Movahed, Mohammadi, 2002; zob. również: Wise, 2016).

Rysunek 3. Funkcje dzielnicy według
The master plan of district 12 of Tehran (2006)
Źródło: opracowanie autorów

Jedną ze strategii rozważanych jako opcje dla rewitalizacji starego centrum Teheranu jest proliferacja turystyki w dzielnicach historycznych (Dinari, 2005). Chociaż Oudlajan ma potencjał, by stać się atrakcyjnym obszarem turystycznym, jak dotąd możliwości rewitali-

zacji tej historycznej tkanki miejskiej nie zostały wykorzystane (Kalantari, Khalilabad, Derakhshani, 2014). Przeciwnie, negatywne zmiany zachodzące w Oudlajan wymagają odpowiednich działań, by przywrócić życie w tej części miasta (Habibi, 1999). Jednocześnie ciągle rosnący popyt na atrakcyjne przestrzenie publiczne i miejsca spotkań w Teheranie, odpowiadające zmieniającym się potrzebom społecznym (Sharepour, 2019; Nawracka, 2011), stanowią ważny kontekst projektu koncepcyjnego przedstawionego w dalszej części artykułu. Wpisuje się on w ramy ogólnego planu zagospodarowania przestrzennego Teheranu, w którym turystyka (rozwój turystyki i zagospodarowania turystycznego) stanowi impuls do rozwoju omawianego obszaru (Kordovani, Ghafari, 2011) – por. rys. 3.

4. MAZEH-SARA – ODNOWA POPULARNEGO MIEJSCA SPOTKAŃ (*HANGOUT*) W STARYM TEHERANIE JAKO ROZWIĄZANIE

Jak wspomniano wcześniej, stary Teheran składa się z pięciu dzielnic, a w każdej z nich znajduje się *hangout*⁴ (w jęz. perskim *paatogh* – miejsce spotkań lokalnej ludności) – zob. Torkaman i in. (2018). Oudlajan posiada cztery takie miejsca: Nayebeh Sayyed Hassan, Nayebeh Muhammad Sadiq, Nayebeh Ismail oraz Nayebeh Heydar. Każde z nich zostało podzielone na kilka pasaży i alej. W przeszłości miejsca te miały odmienny charakter i różne oblicza. Współtworzyły je kawiarnie (m.in. *ghahwechane* – dosłownie ‘dom kawy’), restauracje, łaźnie (hammamy), Zurkhaneh⁵, meczety, Tekyeh⁶ itd. (rys. 4 oraz fot. 3, 4). Taqi Azadarmaki, socjolog i profesor Wydziału Nauk Społecznych na Uniwersytecie Teherańskim, powiedział (w styczniu 2005 r.):

Mamy wiele *hangouts* w starym i nowym Iranie, z których najważniejsze i najdłużej istniejące są kawiarnie, które z powodzeniem kształtowały wydarzenia towarzyskie poprzez swoje środowisko architektoniczne, społeczne i polityczne. Oprócz jedzenia, mają tu miejsce również interakcje kulturowe. Kawiarnie są tradycyjnym miejscem dla prezentacji dla sztuki malarskiej i snucia opowieści, kontaktów towarzyskich, wymiany informacji kulturalnych i politycznych, kontaktów biznesowych, rozwiązywania sporów itd. Poza przedstawicielami niższych klas społecznych w kawiarniach bywali również członkowie o wyższym statusie, a każda grupa społeczna była źródłem działań zależnych od jej upodobań i zainteresowań. Jedna grupa słuchała historii *Shahnameh*⁷ opowiadanych przez narratora, członkowie innej przychodzili, by wymienić się nowinami, a jeszcze inni, by porozmawiać o handlu i sprawach gospodarczych. Jednakże w dzisiejszych czasach wraz z modernizacją kraju rola kawiarni w życiu ludzi stopniowo słabnie (Hosseini, 2015) – fot. 3–7.

Rysunek 4. Zagęszczenie oryginalnych restauracji w starym Teheranie wokół Bazaru i w Oudlajan
Źródło: Maps Google (2018)

Fotografia 3. Stare malowidło przedstawiające kawiarnię perską
Źródło: Aks.ir (2019)

Fotografia 4. Jedna z kawiarni w starym Teheranie
Źródło: Hosseini (2015)

Oryginalna koncepcja miejsc spotkań w Teheranie upadła i zanika zwłaszcza w historycznym centrum starych części miasta. Wciąż można tam znaleźć najoryginalniejsze oraz najstarsze kawiarnie i restauracje, bardzo znane ze swego poziomu i dbałości o smak serwowanych potraw (fot. 5–7). Wysoka jakość jedzenia i jego tradycyjny smak oraz dawny charakter tych restauracji przyciągają wielu klientów z każdego zakamarka

miasta, tak więc mogą one stanowić również atrakcję turystyczną (Hosseini, 2015).

Uwzględniając powyższe kwestie, miejsca spotkań, jako istotne komponenty tego obszaru (sąsiedztwa), można uznać za narzędzie przydatne do regeneracji Oudlajan. Wychodząc z tego założenia, w Oudlajan zaprojektowano zrewitalizowaną inkluzywną przestrzeń miejską (miejsce spotkań) pod nazwą „Mazeh-Sara”. Ponadto Mazeh-Sara należy definiować jako *foodscape*. Podstawą koncepcji *foodscape* jest to, że „uwytatnia ona interakcje pomiędzy ludźmi, miejscem i jedzeniem, integrując jednostkę z otaczającym ją środowiskiem, kulturą i społecznością” (Sage, 2010, cyt. za: Björk, Kauppinen-Räisänen, 2019). W turystyce, zgodnie z tym, co twierdzą Björk i Kauppinen-Räisänen (2019, s. 468), „*destination foodscape* oznacza miejsca i przestrzenie, które umożliwiają szeroki wachlarz doświadczeń kulinarnych, poza restauracjami i barami”. W odniesieniu do zarządzania i planowania *destination foodscape* autorzy ci zalecają m.in., aby „skupiać się nie tylko na środowiskach urządzonych dla turystów, ale również na codziennym życiu lokalnych mieszkańców jako aktorów wzmacniających doświadczenie” oraz „kreować miejsca, gdzie turyści mogą doświadczyć bardziej osobistych doznań kulinarnych”.

Fotografia 5. Codzienny ruch na teherańskim Bazarze
Źródło: Kojaro.com (2018)

Fotografia 6. Codzienne zatłoczenie przed restauracją Shamshiri
Źródło: Irantoorism.akaup.com (2018)

Fotografia 7. Lodziarnia Akbar-mashti
(pierwsza lodziarnia w Teheranie, będąca obecnie atrakcją)
Źródło: Qudsonline.ir (2019)

nych” (Björk, Kauppinen-Räsänen, 2019, s. 473). Oudlajan Mazeh-Sara to *foodscape*, który spełnia te oczekiwania. Jest to współczesna zrównoważona, atrakcyjna przestrzeń rekreacyjna i turystyczna, zakorzeniona w sentymencie społeczeństwa irańskiego do miejsc spotkań. Tworząc ją można odrodzić (ożywić) opisywany obszar i ponownie włączyć go do cyklu życia miasta. Bezpośrednie sąsiedztwo Bazaru (jako handlowego węzła Teheranu) powinno być również uważane za atut lokalizacyjny Oudlajan Mazeh-Sara.

Podsumowując, trzeba wyjaśnić, że *Mazeh-Sara* jest proponowaną nazwą własną dla *foodscape* Oudlajan. Pochodzi ona od słowa *Maze*, czyli z perskiego ‘smak’, oraz *Sara*, znaczącego ‘wielki dom’. Zatem „Mazeh-Sara” można tłumaczyć jako ‘duży dom dogadzający różnym smakom’.

4.1. CECHY OUDLAJAN MAZEH-SARA

Do niezbędnych cech, które powinna mieć przestrzeń Oudlajan Mazeh-Sara, przedstawionych (w dużym skrócie) w niniejszym artykule, należą: lokalizacja (położenie), elementy architektoniczne, organizacja przestrzeni oraz aranżacja i wystrój wnętrz. Te ogólne cechy muszą spełniać określone warunki.

Lokalizacja:

- zgodna z proponowanym użytkowaniem terenu (usługi komercyjne – kultura i turystyka) według ogólnego planu zagospodarowania przestrzennego dla Teheranu;
- oparta na identyfikacji klientów docelowych, aby móc ustalić ich ogólny profil.

Elementy architektoniczne:

- wejście do restauracji musi wyraźnie wyróżniać się w zatłoczonym środowisku, a fasada budynku po-

winna odznaczać się od zabudowy i wyglądać zachęcająco; panel restauracji jest jednym z najważniejszych komponentów jej wystroju zewnętrznego, ponieważ przyciąga uwagę klienta i pozostaje w jego pamięci jako znak tego lokalu; takie panele restauracyjne to elementy wyróżniające się, gdyż stanowią wyraźną i atrakcyjną w formie informację o restauracji; stare budowle w Oudlajan mają zazwyczaj niepowtarzalne, przyciągające wzrok główne wejścia;

- elementy naturalne i architektoniczne, odwołujące się do architektonicznej tożsamości okolicy, czynią przestrzeń bardziej atrakcyjną, chociaż klient może pozornie nie dostrzegać tych oznak, a nawet zlekceważyć je (Mosatddi, 2011).

Organizacja przestrzeni:

- restauracja nie może być tak mała, by stoliki stały zbyt blisko siebie, ponieważ klienci czują się wtedy niepewnie i niekomfortowo podczas spożywania posiłku;
- powinno się tak organizować przestrzeń restauracji, aby kuchnia i dział serwujący usytuowane były w widocznym dla gości miejscu, dzięki czemu klienci będą mogli obserwować pracę kucharzy i obsługi; pracownicy restauracji przykładają wówczas większą wagę do wykazywania się profesjonalnym przygotowaniem posiłków, przestrzegania zasad zdrowego jedzenia, jak również prezentowania sztuki kulinarnej (Mostaedi, 2011).

Aranżacja i wystrój wnętrza:

- należy zidentyfikować klientów docelowych oraz określić koncepcję, styl i główny temat restauracji, a po ustaleniu ogólnego wzorca odpowiednio dobrać elementy dekoracyjne, dzięki którym przestrzeń zostanie dopasowana do pożądanego tematu przewodniego restauracji;
- w restauracji istotne jest naturalne światło w celu przyciągnięcia klienteli, która początkowo nie planowała odwiedzenia tego lokalu; może ono bowiem obudzić ciekawość przechodniów i skłonić ich do wejścia;
- niezbędne jest stosowanie odpowiedniej kolorystyki w restauracji, gdyż barwy są czynnikiem mającym ogromną siłę oddziaływania na chęć jedzenia; służą stworzeniu atmosfery, dzięki której klient będzie się dobrze czuł; nieodpowiednie kolory mogą go zniechęcić;
- konieczna jest duża przestrzeń, aby móc przygotować miejsca siedzące w godzinach szczytu;
- bardzo istotne znaczenie dla powodzenia przedsięwzięcia mają środowisko i higiena (sanityzacja), które w wysokim stopniu warunkują odwiedzanie restauracji;
- pożądaną nastrój tworzą także wygodne meble o atrakcyjnym i innowacyjnym wzornictwie (*Dining court, design criteria*, 2014).

4.2. PROJEKT „OUDLAJAN MAZEH-SARA”

Uwzględniając przedstawione uprzednio elementy, kluczowe dla pomyślności przedsięwzięcia, opisywany model Oudlajan Mazeh-Sara powinien być realizowany zgodnie z wizją zawartą w *The master plan of district 12 of Teheran* (2006). Planowany w projekcie obszar turystyczny leży w południowo-zachodniej części dzielnicy Oudlajan (zob. rys. 3).

Docelowi klienci tego kompleksu dzielą się na dwie grupy: turystów (zagranicznych i krajowych) oraz mieszkańców Oudlajan i sąsiednich dzielnic. Te dwie grupy reprezentują odmienne wzorce zachowania w przestrzeni dzielnicy. Turyści spędzają większość czasu w różnych cennych historycznie budynkach – delimitowanych na podstawie ich wartości zabytkowej, symbolicznej czy historycznej, a także lokalizacji wykorzystującej atrakcyjne krawędzie kompozycji urbanistycznej (*valuable edges*) czy w obiektach pozbawionych wartości historycznej (ciągi handlowe). Lokalni mieszkańcy spędzają

natomiast większość swojego czasu w zabudowie niehistorycznej (budynkach mieszkalnych, handlowych, administracyjnych, pełniących funkcje kulturalne itd.). Zatem w celu umiejscowienia danego kompleksu w taki sposób, aby był on łatwo dostępny dla obu wymienionych grup użytkowników, należy wybrać obszar, na którym większość atrakcji znajduje się w pobliżu jednostek mieszkaniowych, tzn. niemal w centrum dzielnicy (rys. 5).

W wyniku analizy tkanki historycznej oraz potrzeb przyszłych użytkowników dzielnicy Oudlajan otrzymujemy dwa modele lokalizacji:

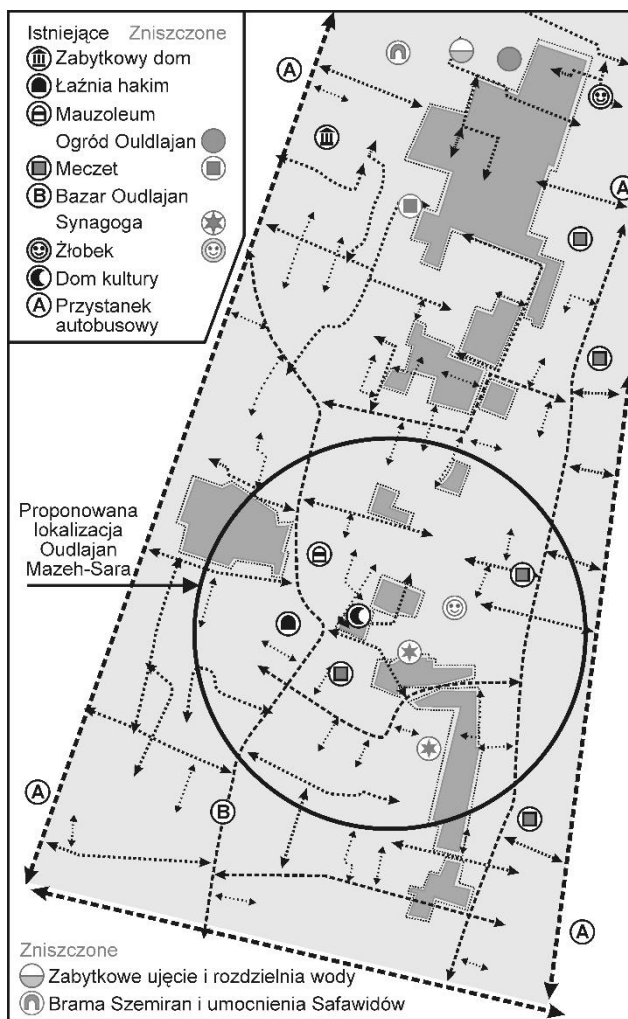
- umiejscowienie wewnątrz cennego budynku historycznego (paradygmat 1) – rys. 6,
- umiejscowienie w budynku (ciągi handlowe) bez wartości historycznej (paradygmat 2) – rys. 7.

Z dwóch określonych paradygmatów lokalizacji wyłoniono ostateczne umiejscowienie i model Oudlajan Mazeh-Sara w Teheranie, który zaprezentowano na rys. 8.

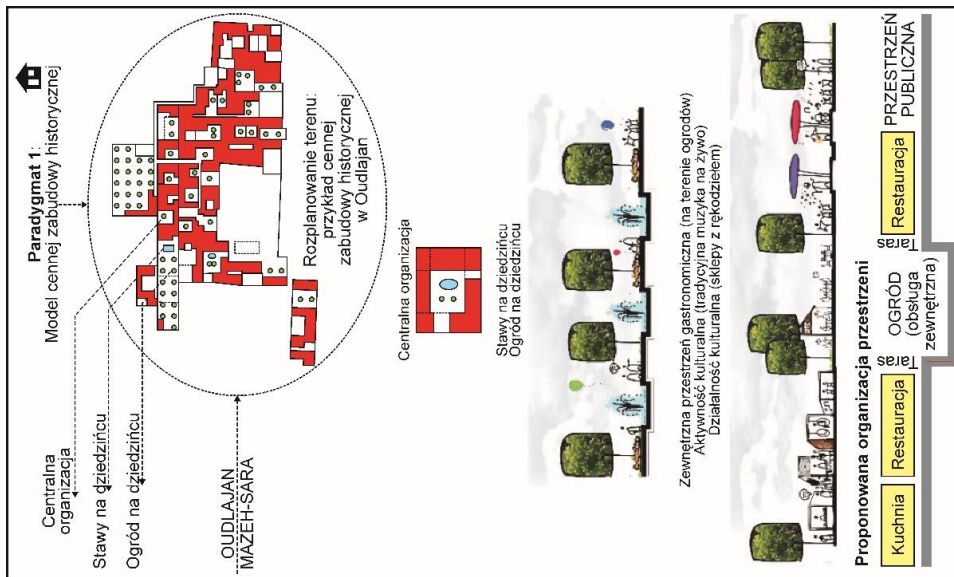
4.3. PROPOZYCJE ARCHITEKTONICZNE (OPARTE NA MODELACH LOKALIZACJI)

Nawiązując do dwóch przedstawionych modeli lokalizacji kompleksu, zaproponowano następujące modele architektoniczne:

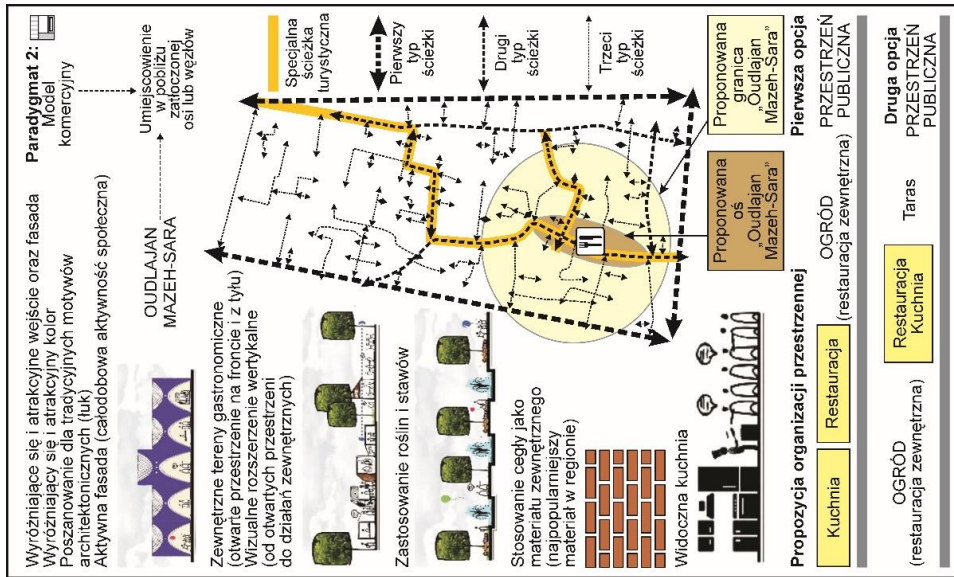
1. Paradygmat 1 (cenne budynki historyczne) – tworzony w przypadku umiejscowienia kompleksu wewnątrz tkanki historycznej o szczególnej wartości oraz w budynkach objętych ochroną konserwatorską:
 - przy wykorzystaniu elementów naturalnych i architektonicznych, nawiązujących do tożsamości architektonicznej okolicy, polegający na odnowie zaniedbanego potencjału w centrum (wnętrzu) tej zabudowy, w tym np. a) centralnej organizacji, b) centralnego dziedzińca, c) wprowadzenia wody (np. oczek wodnych) i roślin na podwórku;
 - poprzez połączenie Mazeh-Sara z działaniami kulturalnymi i artystycznymi w celu zwiększenia atrakcyjności przestrzeni oraz przyciągnięcia większej liczby ludzi;
 - poprzez stworzenie możliwości obsługi zewnętrznej (na zewnątrz restauracji), w celu osiągnięcia różnorodności przestrzennej, odpowiadającej różnym gustom i pozwalającej na użytkowanie jej przez cały rok.
2. Paradygmat 2 (ciągi komercyjne) – realizowany w przypadku umiejscowienia kompleksu w zabudowie bez wartości historycznej:
 - kładący nacisk na wyraźnie widoczne, wyróżniające się wejście do restauracji;
 - wykorzystujący elementy naturalne i architektoniczne, nawiązujące do architektonicznej tożsamości okolicy, takie jak: charakterystyczne perskie płytki ceramiczne, murarka z widoczną cegłą, motywy architektoniczne w formie łuków, obecność wody

Rysunek 5. Lokalizacja obiektów o wartości historycznej na terenie dzielnicy Oudlajan
Źródło: opracowanie własne autorów

Rysunek 6. Pierwszy z proponowanych modeli architektonicznych dla Oudlajan Mazeh-Sara
Źródło: opracowanie własne autorów

Rysunek 7. Drugi z proponowanych modeli architektonicznych dla Oudlajan Mazeh-Sara
Źródło: opracowanie własne autorów

Rysunek 8. Ostateczna lokalizacja i schemat Oudlajan Mazeh-Sara
Źródło: opracowanie własne autorów

- i roślin na dziedzińcu; połączenie funkcji (jw. w pkt. 2 w paradygmacie 1);
- stwarzający możliwość obsługi zewnętrznej klientów (jw. w pkt. 3 w paradygmacie 1); uwidaczniający klientom kuchnię;
- zalecający wprowadzenie atrakcyjnych i zachęcających kolorów – na fasadzie i w wystroju wnętrza;
- wykorzystujący światło naturalne (w postaci okien) w celu stworzenia wizualnego połączenia między wnętrzem i tym, co na zewnątrz;
- kładący nacisk na zastosowanie dekoracji wnętrza opartej na architektonicznej tożsamości okolicy.

5. PODSUMOWANIE

Pomimo wielu ograniczeń, łącznie z międzynarodowymi sankcjami, turystyka i zagospodarowanie turystyczne rozwijają się w Iranie intensywnie (Seyfi, Hall, Kuhzady, 2019). Jednak rozwój ten jest wciąż nowym zjawiskiem i – jak twierdzą Alipour i Heydari (2005, s. 39) – „wspieranie turystyki” w Iranie stało się gorąco dyskutowanym zagadnieniem, podejmowanym coraz częściej w perspektywie międzynarodowej (zob. Seyfi, Hall, 2018).

Zaproponowany w artykule projekt rewitalizacji jednej z pięciu dzielnic Teheranu odnosi się zarówno do współczesnych potrzeb tego miejsca, jak i do jego potencjału. Projekt odwołuje się do perskiej tradycji miejsc spotkań, ale także do obecnych trendów spędzania wolnego czasu w mieście, jak również do kształtowania (projektowania) przestrzeni miejskiej. Współczesne miejskie przestrzenie turystyczne przekształcają się w miejskie przestrzenie rekreacyjne, które są atrakcyjne zarówno dla turystów, jak i dla mieszkańców (wliczając rezydentów innych dzielnic miasta). Ich nieodłącznym elementem, ściśle związanym z rosnącym konsumpcjonizmem i gospodarką doświadczeń, jest proliferacja gastronomii (Björk, Kauppinen-Räsänen, 2019; Heryanto, Sastrawati, Patandianan, 2013; Kowalczyk, 2014; Parham, 2013; Richards, 2015). Podobnie jak w miastach zachodnich, również w Iranie coraz wyraźniej materializuje się ona w przestrzeni miejskiej, w formie kwartałów gastronomicznych, zlokalizowanych w historycznej lub postindustrialnej zrewitalizowanej tkance miejskiej (co jest typowe dla miast na Zachodzie). Zaprezentowany projekt ma pomóc nadać dotychczas nieturystycznej przestrzeni Teheranu funkcję turystyczną, opartą na tradycjach kulinarnych i poszukiwaniu doznań gastronomicznych. Pamiętając o doświadczeniach wielu miast, autorzy są świadomi szans i zagrożeń wynikających z takiego działania, co można obserwować w przypadku innych irańskich miast, takich jak np. Yazd (Rezaei, 2017) czy Meshhed (Kowalczyk-Anioł, Afshar, 2018). Na wczesnym etapie powstawania koncepcji jej autorzy założyli

zatem stworzenie *hangout* – przestrzeni integracyjnej dla mieszkańców i gości, opierającej się na kulturowej przestrzeni kulinarnej (Chaudhuri, Fowler, Sinha, 2018). Jednocześnie projekt ten jest próbą powstrzymania postępującej degradacji historycznej tkanki dzielnicy. Jest to propozycja przywrócenia życia w dzielnicy Oudlajan oraz odbudowania jej tożsamości.

Artykuł stanowi głos w debacie na temat turystyki i rewitalizacji, ukierunkowanej na tworzenie miejskiej turystycznej przestrzeni smaku (*tourism taste-space* – Everett, 2019). Ekspozując perskie uwarunkowania w kształtowaniu *foodscape*, daje ponadto asumpt do prężnie rozwijających się badań nad turystyką kulinarną (*food tourism research* – Ellis, Park, Kim, Yeoman, 2018). Wskazuje zarazem możliwości dalszych poszukiwań badawczych, z których szczególnie atrakcyjne wydaje się funkcjonowanie *foodscape* jako „wędrującego” pojęcia (por. *traveling concept* – Bal, 2002) zarówno pomiędzy różnymi dyscyplinami naukowymi, jak i kontekstami kulturowymi czy politycznymi miejskiej przestrzeni.

PRZYPISY

¹ Miasto to, jakkolwiek posiada długą i skomplikowaną historię – związaną z pobliskim starożytnym miastem Rej, położonym na Szlaku Jedwabnym – obecny swój kształt zawdzięcza dynamicznemu rozwojowi w ciągu ostatnich trzech stuleci. Wraz z uzyskaniem funkcji stołecznych z 15-tysięcznego ośrodka rozwinęło się w wielką, kilkunastomilionową metropolię – por. Nawracka (2011).

² Termin *foodscape* nie znalazł dotychczas satysfakcjonującego polskiego odpowiednika, dlatego autorzy niniejszego artykułu stosują go w angielskiej formie. Jest to rodzaj kulturowej przestrzeni gastronomicznej (kulinarnej) o charakterze relacyjnym. Uwypatnia interakcje pomiędzy ludźmi (gośćmi i gospodarzami), miejscem (jego *genius loci*) i jedzeniem. Przestrzeń ta powinna integrować gości (zewnętrznych użytkowników) z otaczającym ich środowiskiem, kulturą i społecznością (Björk, Kauppinen-Räsänen, 2019; por. Sage, 2010).

³ Jak podaje Nawracka (2011), szachowi Rezie Pahlawiemu (1925–1941) przypisuje się zmianę wyglądu miasta związaną z jego radykalną rozbudową. W latach 1934–1935 w miejscu, w którym znajdowały się mury obronne, wytyczono nowe ulice. Miasto zaczęło się bardzo szybko rozwijać i rozbudowywać na wzór zachodni. Przejęcie władzy przez Rezę Pahlawiego wiązało się również z rozpoczęciem industrializacji na wielką skalę. Współcześnie rejon Teheranu jest nadal silnie uprzemysłowiony i pozostaje największym skupiskiem kapitału.

⁴ *Hangout* jest także związany z korzeniami koncepcji „miejsca trzeciego” Oldenbura (1989).

⁵ Tradycyjny program lekkoatletyczny stosowany do trenowania wojowników (*Pahlevani and zoorkhaneh rituals*, 2019).

⁶ Miejsca, w których szyicy (szyicy mużulmanie) zbierają się dla odprawiania ceremonii związanych z miesiącem muharram (pierwszy miesiąc kalendarza mużulmańskiego). Są one szczególnie powszechne w Iranie. Zazwyczaj ich projekt zawiera elementy architektury perskiej (*Tekyeh*, 2019).

⁷ Ang. *Shahnameh*, w języku polskim *Księga królewska* (tłum. m.in. W. Dulęba, 2004). Długi wiersz epicki autorstwa perskiego poety Ferdousiego, napisany między 977 a 1010 r. (*Shahnameh*, 2019). Jak zauważa Nawracka (2011), dzieło Ferdousiego opiera się na

podaniach, mitach i legendach. Opiewa historię Irańczyków (głorzyfikując dawnych władców) od czasów najdawniejszych do podboju arabskiego. Jest to utwór nadal wspólnie czytany i analizowany, często przytaczany (np. w formie murali). Pełni taką rolę kulturotwórczą jak eposy Homera.

BIBLIOGRAFIA

- Abrishami, F. (2010). *Tehran of ancient times*. Tehran: Khaneye Tarikh va Tasvire Abrishami (w jęz. perskim).
- Aks.ir (2019). Pobrane z: <http://aks1.ir/index.php/123456789/IRAN-101> (9.10.2019).
- Alipour, H., Heydari, R. (2005). Tourism revival and planning in Islamic Republic of Iran: Challenges and prospects. *Anatolia*, 16 (1), 39–61.
- Ashworth, G.J., Tunbridge, J.E. (1990). *The tourist-historic city*. London: Belhaven.
- Bal, M. (2002). *Travelling concepts in the humanities: A rough guide*. Toronto: University of Toronto Press.
- Bavand Consulting Engineers (2011). *Urban renewal plan of Oudlajan neighborhood*. Tehran: Urban Renewal Organization of Tehran.
- Björk, P., Kauppinen-Räsänen, H. (2019). Destination foodscape: A stage for travelers' food experience. *Tourism Management*, 71, 466–475.
- Chaudhuri, H.R., Fowler, J.G., Sinha, S.M. (2018). Market-mediated authenticity in culturally themed culinary space. *Qualitative Market Research: An International Journal*, 21 (3), 353–374. DOI: <https://doi.org/10.1108/QMR-07-2016-0059>
- Dinari, A. (2005). *Urban tourism in Iran and the world*. Tehran: Vajegane kherad (w jęz. perskim).
- Dining court, design criteria (Westland Mall)* (2014, Jun). Chicago: Star Wood Retail Patern. https://starwoodretail.com/files/WST_Tenant%20Design%20Criteria%20-%20Food%20Court_060114.pdf.
- Ellis, A., Park, E., Kim, S., Yeoman, I. (2018). What is food tourism? *Tourism Management*, 68, 250–263. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2018.03.025>
- Everett, S. (2019). Theoretical turns through tourism taste-scapes: the evolution of food tourism research. *Research in Hospitality Management*, 9 (1), 3–12.
- Faracik, R. (2017). The historic town of Sandomierz as a tourist destination. *Turyzm/ Tourism*, 27 (2), 35–43. DOI: <https://doi.org/10.1515/tour-2017-0011>.
- García-Hernández, M., de la Calle-Vaquero, M., Yubero, C. (2017). Cultural heritage and urban tourism: Historic city centres under pressure. *Sustainability*, 9 (8), 1346.
- Gotham, K.F. (2005). Tourism gentrification: The case of new Orleans' vieux carre (French quarter). *Urban Studies*, 42 (7), 1099–1121.
- Habibi, M. (1999). Tourism walking route. *Journal of Tehran Fine Arts University: Architecture and Urban Design*, 9, 43 (w jęz. Perskim).
- Habibi, M., Hourcade, B. (2005). *Atlas of Tehran metropolis*. Tehran: Tehran Geographic Information Center (TGIC).
- Hakimian, S. (2018). *Tourism, residential, cultural complexes designing in the Fabric of Oudlajan neighborhood with emphasis on the revival of Persian architecture lost heritage*. Praca magisterska. Department of Art and Architecture, Islamic Azad University: South Tehran Branch.
- Heryanto, B., Sastrawati, I., Patandianan, M.V. (2013). Culinaryscape: Typomorphological changes in old district urban landscape. *Revista Lusófona de Arquitectura e Educação*, 8–9, 205–222.
- Hoffman, L., Fainstein, S., Judd, D. (red.) (2003). *Cities and visitors. Regulating people, markets and city space*. Oxford, UK: Black-well.
- Hosseini, M. (2015). Hanging out in Tehran from the past to the present. *Rahe Mardom Newspaper*, 2475, 31. Jan. <https://www.irna.ir/news/81485765> (w jęz. perskim).
- Irantoorism.akaup.com (2018). Pobrane z <http://irantoorism.akaup.com/iranshenasi-irangardi/safar1/news2016981935784636.html> (28.03.2019).
- Jansen-Verbeke, M. (1998). Tourismification of historical cities. *Annals of Tourism Research*, 25 (3), 739–742.
- Kaczmarek, S. (2019 a). Ruining, demolition and regeneration in urban space: sketching the research problem. *Geographia Polonica*, 92 (1), 5–16.
- Kaczmarek, S. (red.) (2019 b). *Demolowanie w kontekście teorii rewitalizacji miast*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Kaczmarek, S., Kazimierczak, J. (2019). Rewitalizacja i jej cechy. W: S. Kaczmarek (red.), *Demolowanie w kontekście teorii rewitalizacji miast* (s. 55–78). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Kajaro.com (2018). Pobrane z: www.kojaro.com (25.03.2018).
- Kalantari Khalilabad, H., Derakhshani, N. (2014). Corporal-social sustainability guidelines in historic sites, case study: Oudlajan parish (Tehran). *Journal of Urban Studies*, 3 (10), 3–14 (w jęz. perskim).
- Kardovani, P., Ghffari V. (2011). Tourism and regeneration approach in the design of urban historical fabrics. *Journal of The Geography of the Land*, 30 (w jęz. perskim).
- Kazimierczak, J. (2012). Wpływ rewitalizacji terenów poprzemysłowych na kształtowanie nowej miejskiej przestrzeni turystycznej. Przykład Manchesteru i Lyonu. *Turyzm/ Tourism*, 22 (1), 12–21. DOI: 10.2478/v10106-012-0002-3
- Kowalczyk, A. (2014). Od street food do food districts – usługi gastronomiczne i turystyka kulinarna w przestrzeni miasta. *Turystyka Kulturowa*, 9, 6–31.
- Kowalczyk, A. (2016). Turystyka kulinarna – podejścia „geograficzne” i „niegeograficzne”. *Turystyka Kulturowa*, 5, 29–59.
- Kowalczyk-Anioł, J. (2017). The Venice syndrome of heritage cities. Evidences of tourism development dysfunctions in Poland. *Designing for co-creation in Euro-Asian tourism 2017* (s. 28–39). Nara and Shirahama: Proceedings of the EATSA Conference.
- Kowalczyk-Anioł, J. (2019a). Tourismification of the housing resources of historical inner cities. The case of Kraków. *Studia Miejskie* (w druku). DOI: <https://doi.org/10.25167/sm.1014>
- Kowalczyk-Anioł, J. (2019b). *Urban tourism hypertrophy as a challenge for urban resilience*. Referat na IGU Urban Commission Meeting Luxembourg: Urban challenges in a complex world, 4–9.08.2019. <https://www.unil.ch/igu-urban/home/menuinst/meetings/2019-luxembourg.html>
- Kowalczyk-Anioł, J., Afshar, A. (2018). Gentryfikacja turystyczna jako narzędzie rozwoju miasta. Przykład Meshhed w Iranie. *Turystyka Kulturowa*, 2, 7–25.
- Kozłowski, S., Wojnarowska, A. (2011). *Rewitalizacja zdegradowanych obszarów miejskich. Zagadnienia teoretyczne*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Lak, A., Gheitasi, M., Timothy, D.J. (2019). Urban regeneration through heritage tourism: cultural policies and strategic management. *Journal of Tourism and Cultural Change*, 1–18. DOI: <https://doi.org/10.1080/14766825.2019.1668002>
- Lloyd, R., Nichols Clark, T. (2001). The city as an entertainment machine. W: K. Gotham (red.), *Critical Perspectives on Urban Redevelopment (Research in Urban Sociology)*, 6 (s. 357–378). Bingley: Emerald Group Publishing Limited. [https://doi.org/10.1016/S1047-0042\(01\)80014-3](https://doi.org/10.1016/S1047-0042(01)80014-3)
- Lotfi, S. (2011). *The genealogy of urban regeneration: From reconstruction to renaissance*. Tehran: Azarakhsh (w jęz. perskim).
- Mand, H.N., Cilliers, S. (2013). Hospitable urban spaces and diversity. *Hospitality & Society*, 3 (3), 211–228. DOI: https://doi.org/10.1386/hosp.3.3.211_1

- Maps Google (2019). Pobrane z <https://www.google.com/maps>. (25.03.2018).
- Mierzejewska, L., Wdowicka, M. (2018). City resilience vs. resilient city: Terminological intricacies and concept inaccuracies. *Quaestiones Geographicae*, 37 (2), 7-15.
- Mostaedi, A. (2011). *Café and Restaurant Design*. Tehran: Fakhrakia (w jęz. perskim).
- Movahed, A., Mohammadi, M. (2002). *Investigation and analysis of spatial pattern of urban tourism. Case study: Isfahan City*. Praca doktorska. Department of Tourism Management, Tarbiat Modarres University, Teheran (w jęz. perskim).
- Nawracka, M. J. (2011). Przestrzenie Teheranu – miasta kontrastów. *Etnografia Polska*, 55 (1-2), 199-226.
- Oldenburg, R. (1989). *The great good place: Café, coffee shops, community centers, beauty parlors, general stores, bars, hangouts, and how they get you through the day*. New York: Paragon House.
- Orbasli, A. (2002). *Tourists in historic towns: Urban conservation and heritage management*. London: Taylor & Francis. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203479001>
- Pahlevani and zoorkhaneh rituals (2019). Pobrane z: https://en.wikipedia.org/wiki/Pahlevani_and_zoorkhaneh_rituals (9.10.2019).
- Parham, S. (2013). *Market place: Food quarters, design and urban renewal in London*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Pine, B.J., Gilmore, J.H. (1999). *The experience economy*. Harvard: Harvard University Press.
- Qudsonline.ir (2018). Pobrane z: <http://www.qudsonline.ir/news/114393> (25.03.2018).
- Rezaei, N. (2017). Resident perceptions toward tourism impacts in historic center of Yazd, Iran. *Tourism Geographies*, 19 (5), 734-755. DOI: <https://doi.org/10.1080/14616688.2017.1331261>
- Rezaei, N., Rasouli, M., Azhdari, B. (2018). The attitude of the local community to the impact of building reuse: Three cases in an Old Neighborhood of Tehran. *Heritage & Society*, 11 (2), 105-125. DOI: <https://doi.org/10.1080/2159032X.2019.1583805>
- Richards, G. (2015). Evolving gastronomic experiences: From food to foodies to foodscapes. *Journal of Gastronomy and Tourism*, 1 (1), 5-17. DOI: <https://doi.org/10.3727/216929715X14298190828796>
- Russo, A.P. (2002). The „vicious circle” of tourism development in heritage cities. *Annals of Tourism Research*, 29 (1), 165-182. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(01\)00029-9](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(01)00029-9)
- Seyfi, S., Hall, C.M. (red.). (2018). *Tourism in Iran: Challenges, development and issues*. Abingdon: Routledge.
- Seyfi, S., Hall, C.M., Kuhzady, S. (2019). Tourism and hospitality research on Iran: Current state and perspectives. *Tourism Geographies*, 21 (1), 143-162. DOI: <https://doi.org/10.1080/14616688.2018.1454506>
- Szahname (2019). Pobrane z: <https://pl.wikipedia.org/wiki/Szahname> (9.10.2019).
- Sharepour M., 2019, *Transformation of public space: Assessing the publicness of urban public places in the Iranian context* (presentation). „Cities the 21st century” Inspirations and effects of planning and management of the city development – 26-28 May 2019, Opole (Poland).
- Stasiak, A. (2016). Turystyka kulinarna w gospodarce doświadczeń. *Turystyka Kulturowa*, 5, 6-28.
- Taylor, K. (2016). The historic urban landscape paradigm and cities as cultural landscapes. Challenging orthodoxy in urban conservation. *Landscape Research*, 41 (4), 471-480. DOI: <https://doi.org/10.1080/01426397.2016.1156066>
- Tekyeh (2019). Pobrane z: <https://en.wikipedia.org/wiki/Tekyeh> (9.10.2019).
- Teo, P., Huang, S. (1995). Tourism and heritage conservation in Singapore. *Annals of Tourism Research*, 22 (3), 589-615. DOI: [https://doi.org/10.1016/0160-7383\(95\)00003-0](https://doi.org/10.1016/0160-7383(95)00003-0)
- The master plan of district 12 of Tehran* (2006). Teheran: Ministry of Housing and Urban Development – Tehran Municipality, Center of Study and Planning of Tehran City.
- Timothy, D.J., Wall, G. (1995). Tourist accommodation in an Asian historic city. *Journal of Tourism Studies*, 6 (2), 63-73.
- Torkaman, A., Ghaed, M., Shemtoub, S. (2018). Hangout, the urban and architectural public space for social and cultural interactions (Case study: Borazjan city). *Research and Urban Planning*, 8 (31), 225-248.
- Travel guide to Tehran* (2018). Pobrane z: <https://www.kojaro.com/-2016/3/5/117603/travel-guide-to-tehran-p4/> (25.03.2018).
- Wang, H.J., Lee, H.Y. (2008). How government-funded projects have revitalized historic streetscapes. Two cases in Taiwan. *Cities*, 25 (4), 197-206. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cities.2008.04.007>
- Wise, N. (2016). Outlining triple bottom line contexts in urban tourism regeneration. *Cities*, 53, 30-34. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cities.2016.01.003>
- Włodarczyk, B. (2011). Processes of tourism space formation. *Turyzm/Tourism*, 21 (1-2), 59-65. DOI: <https://doi.org/10.2478/v10106-011-0007-3>
- Ziyaei, M., Abbasi, K.D., Kazemian, G., Karoobi, M. (2016). Identification and determination of dimensions of tourism management model in Tehran. The scientific-research quarterly. *Journal of Urban Economics and Management*, 4 (13), 117-137.

Artykuł wpłynął:
20 sierpnia 2019 r.
Zaakceptowano do druku:
14 października 2019 r.